

Muhakemat'ta mecaz ve hakikat

Rüştü Bey: “Muhakemât'tan Beşinci Mukaddime'nin izahını yapar mısınız?”

Edebî sanatlar, hakikatlerin anlaşılmasında birer merdiven, birer basamak vazifesi yaparlar. Kendileri hakikat değildirler, hedef değildirler, maksut değildirler; Fakat hakikate ulaştırılan vasıtadırlar. Derin mânâların taşıyıcısıdırlar. Hedefe götüren araçtırlar. Maksuda götüren yoldurlar.

Yol maksut zannedilmemeli, araç hedef kabul edilmemeli, vasıta ve basamak maksat yapılmamalı, sanat hakikat yerine geçmemelidir. Geçerse ne olur? Hayal hakikate karışır. Hakikat yolunu şaşırır. Konu din olunca, din adına yığınla hurafelere, batıl inançlara kapı açar.

Risâle-i Nur'da bu tehlikeye çok dikkat çekilir. Hayallerin, temsillerin, teşbihlerin, mecazların, kurguların hak ve hakikat zannedilmesi İslâmiyet güneşi için tehlike oluşturduğu misalleriyle anlatılır.

Meselâ Yirmi Dördüncü Sözde hadis-i şeriflerin doğru algılanması ile ilgili olarak verilen kriterlerin yedincisinde Üstad Bedüzzaman Hazretleri bu tehlikeye dikkat çekiyor. Orada diyor ki: Pek çok teşbih ve temsiller vardır ki, zamanla konuyu bilmeyen kimselerin eline geçtikçe hakikat zannediliyor. Hataya düşülüyor.

Bu hatalardan birisi ve en meşhuru, dünyanın öküz ve balığın üzerinde olduğunu bildiren hadis-i şerifin anlaşılmasıyla ilgilidir. Teşbih ve temsil sanatını bilmeyen halkın elinde bu hadis ilimle örtüşmeyen ve gerçekle uyuşmayan bir çerçevede anlaşılmiş ve bu algılama hadisin zayıf veya uydurma olduğu şüphelerini gündeme getirmiştir.¹ Böylece bu hadisin ifade ettiği hakikat bin yıldan beri doğru anlaşılmamıştır. Bu hadis, dünyanın gerçekten de öküzün ve balığın sırtında debelenip durduğu şeklinde hadisçileri değil, masalcıları bile güldüren bir çerçeve içinde anlaşılınca, hadisin uydurma olduğu bir çırpıda söylenivermiş ve hadisin ifâde ettiği yüksek hakikat feda edilmekle beraber, hadisin râvilerine de iftira atılmıştır.

Bedüzzaman Hazretlerine göre ise bu uydurma bir söz değil, sahih bir rivayettir, doğru kanallardan gelen bir hadistir.² Hadisin anlaşılmamasının sebebi, yüksek bir hakikati mecaz ve teşbih yoluyla ifade ediyor olmasıdır.

Muhakemât'ın Beşinci Mukaddime'sinde mecaz ve teşbihlerin doğru anlaşılması

konusu ele alınıyor. Beşinci Mukaddeme'ye göre mecaz, mecaz olarak algılanmalı; teşbih, teşbih olarak ele alınmalı, temsil, temsil olarak değerlendirilmeli ve ne mecaz, ne teşbih ve ne de temsil gelip hakikatin koltuğuna oturmamalıdır.

Oysa vakıa şudur ki, mecaz ilmin elinden cehaletin eline düştükçe hakikat sanılmış ve hurafelere kapı açmıştır. Şöyle ki: Cehaletin karanlık sol eli ne zaman, mecazları ve teşbihleri, âlimlerin aydınlık sağ elinden kaçırıp gasp etmişse veyahut mecaz ile teşbih bir uzun ömür ve saltanat sürmüşseler, hakikat zannedilerek tazelik ve berraklığını kaybetmişler; içecek su iken serap, güzel ve iffetli bir kadın iken aciz bir koca karı olup çıkmışlardır. Mecazdan hakikat pırıltıları çıkması için mecazın şeffaf olması gerekir. Oysa mecaz hakikate dönüşse anlamsız bir söz yığımına döner, asıl hakikati de gölgeler. Geçmiş âlimlerce ilmin inceliklerini ifade eden birçok kelime, hikâye, mana ve değer, sonradan gelenlerce anlaşılmamış, miâdı dolmuş bulunmuş ve zevksiz görülerek yenileşme ve icat meyline güç vermiş, değişiklik yapmaya cesaret vermiştir. Her şeye dış görüntüsüyle hükmetmek yanlıştır. Araştırmacıya düşen, iyi bir dalgıç olmak, zamanın ve çevrenin yalancı etkisinden sıyrılmak, mazinin geniş ovalarına girerek mantığın terazisini iyi kullanıp her şeyin aslını ve kaynağını bulmak olmalıdır.

Üstad Hazretleri burada küçüklüğünde başından geçen bir olayı örnek verir: Küçüklüğünde ay tutulmuştur. Muhterem annesine bunun ne olduğunu sorduğunda, muhterem annesi:

“Ay’ı yılan yuttu.” demiştir. Kendisi:

“Fakat daha görünüyor!” diye meraklı sorusunu sürdürmüş, annesi de cevaben:

“Oğlum, gökte yılanlar cam gibidir, yarı şeffaftır. İçindekini gösterir.” diye cevap vermiştir.

Bedüzzaman kendi yaşadığı bu olayı teşbih ile hakikati ayıran bir olay olarak nazara veriyor. Şöyle ki: Burada teşbih hakikat zannedilmiş ve hakikati gölgelemiştir. Oysa işin aslı şudur: Ay’ın yörüngesi, on iki burcun uzandığı tutulma dairesi ile birbiri üstünde iki kavis şekli çizmektedir. Bu iki kavise astronomi âlimleri teşbih olarak iki yılan demişlerdir. Bu iki kavisin kesişme noktaları baş ve kuyruğa benzetilmiştir. Ay baş kısmına, güneş de kuyruk kısmına geldiğinde, dünya güneşle ay arasına girmiş olmaktadır ki, ay tutulması böylece meydana geliyor. Bu astronomi olayını bilginler teşbihle ifâde etmişler ve, “Ay yılanın ağzına girdi.” demişlerdir.

İşte bu teşbih bilginlerin dilinden halkın diline inince, halk gökte gerçek bir yılan olduğunu ve ay’ın bazen bu yılanın ağzına girerek tutulma meydana getirdiğini söylemeye başlamıştır. Böylece ise teşbih hakikate karışmış ve hakikat

gölgelenmiştir.3

Dipnotlar:

1- Sözlür, s. 308.

2- Lem'alar, s. 93.

3- Muhakemat, s. 22, 23.